

VRIJEME I POLJOPRIVREDA U 1981. GODINI*

JERKO VUKOV

Uvod

Vremenske prilike u gospodarskoj godini 1980/81. bile su dosta nepovoljne za poljoprivrednu proizvodnju.

Jesen 1980. bila je pretežno kišovita, hladna i slabo sunčana (takvo je bilo i proljeće, a i ljeto je bilo relativno svježije i nedovoljno sunčano), što su razlozi zakašnjenju zriobe pa i berbe kasnijih okopavina, te sjetve pšenice.

Zima 1980/81. je bila duga i pretežno jako hladna, s dosta snijega.

U vegetacijskom razdoblju 1981. ističu se u većem dijelu Hrvatske dva kišovita mjeseca (III i osobito VI), te dva sušna razdoblja: u proljeću (kraj ožujka i travanj, u istočnoj Slavoniji i svibanj) i ljeti (srpanj i kolovoz).

Proljeće je nastupilo naglo (a toplo vrijeme potrajalo je od 6. III do 16. IV). Obilne kiše u prve dvije dekade ožujka (palo je od 50 do 160 mm) i duže jače zatopljenje doveli su do brzog topljenja snijega u nizinskim i planinskim krajevima (koji je ove zime mnogo napadao!). To je bio razlog da se izdigla podzemna voda, porastao je vodostaj rijeka te je došlo mjestimično i do poplava, što je dovelo do zakašnjenja i podbačaja sjetve ranih proljetnih usjeva. Kiše su zatim izostale u svim krajevima (od 20. III pa sve do 23. IV, kroz 35 dana), što i nije toliko ometalo proljetnu sjetvu okopavina, koliko je bilo nepovoljno za nicanje posijanog sjemena, te aktiviranje mineralnih gnojiva, kao i herbicida. Oni nisu mogli djelovati u suhom tlu pa su se stali širiti korovi u usjevima. Nicanje sjemena je bilo usporeno i zbog jačeg pada temperature (u dva navrata, a mraz je dne 20. IV nanio znatne štete u najvećem dijelu SRH, ovisno o konfiguraciji terena, vinovoj lozi, voćkama i povrću). Već je rečeno da je malo kiše palo u 3/III i u IV mjesecu, u istočnoj Slavoniji kao i sjevernoj Dalmaciji i u svibnju (gdje je kiše u razdoblju od skoro 2,5 mjeseca (73 dana) izmjereno svega 40—60 mm).

Do drugog naglog zatopljenja došlo je krajem svibnja i početkom lipnja kada su temperature prelazile i 30°C. Blo je to nagli skok u ljeto, ali je srećom ubrzo došlo do promjene vremena.

* Ova agrometeorološka analiza odnosi se na žitoporodno područje SR Hrvatske, točnije na Zajednicu općina Osijek.

Ljeto je bilo slično proljeću: u početku jako kišovito (VI), a onda pretežno suho (VII i veći dio VIII mj.).

Lipanj je bio u većini mjesta kišovitiiji od ožujka. Poslije jačeg izostanka kiša u travnju (u dijelu zemlje i u svibnju), obilne kiše u lipnju dobro su došle svima poljoprivrednim kulturama koje su počele naglo rasti, jer su otopljena i mineralna gnojiva. Kiše su doprinijele i boljem punjenju zrna pšenice. Oborine i osvježenje usporili su zriobu pšenice i uljane repice, te spriječile njihovu prisilnu zriobu. S druge strane ove kiše doprinijele su naglom širenju korova i biljnih bolesti, otežale poljoprivredne radove, te polegle ječam, pšenicu i uljanu repicu.

Srpanj i veći dio kolovoza pretežno su bili suhi, a temperature su se dizale od 31. VII do 9. VIII na 30—35°C, ponegdje i do 37°C. Jače kiše su izostale od 25. VI pa sve do 21. VIII (kroz 58 dana ili skoro 2 mj.). Završavalo je dugo ljetno sušno razdoblje. U njemu je u najvećem dijelu Slavonije izmjereno većinom samo 30—40 mm kiše (u obalnom pojasu 40—50). Tlo se jako isušilo i ispucalo te su poljoprivredne kulture stoga bile jako ugrožene.

Ovo sušno razdoblje prekinuto je kišama koje su počele padati dne 22. VIII. Njihov utjecaj na pojedine kulture bio je različit jer su pale prilično kasno, ali su većini ipak dosta pomogle. Osim toga one su navlažile i tlo pa su pomogle i radovima.

I ove godine izmjenjivala su se dakle kišna (III, VI) i sušna (IV, V, VII i VIII mj.) razdoblja koja u našim sjevernim krajevima poslije rata karakteriziraju oborinski režim.

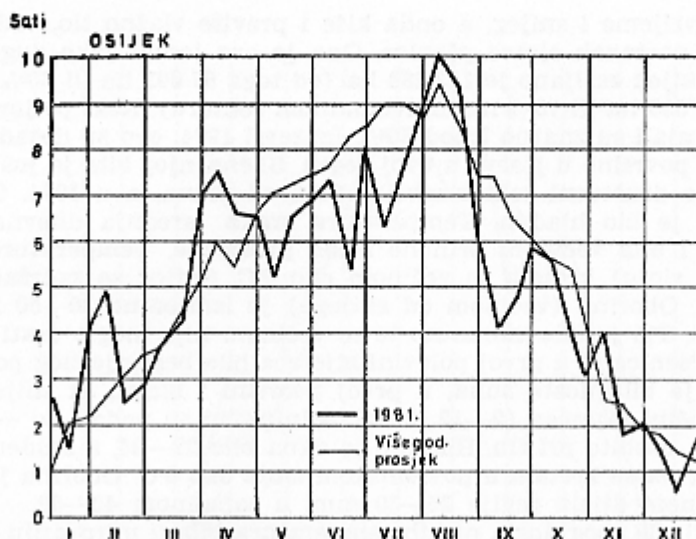
Jesen 1981. bila je većim dijelom povoljna za poljoprivredne radove i kulture. Vegetacija je ranije završena pa je berba jesenskih plodina obavljena na vrijeme, što je pomoglo da se i sjetva ozimih usjeva obavi većinom na vrijeme i uspješno.

Usprkos dosta nepovoljnim vremenskim prilikama tijekom ove gospodarske godine, većina poljoprivrednih kultura dala je ipak zadovoljavajuće prirode i proizvodnju.

JESEN 1980. BILA JE DIJELOM SVJEŽIJA, OBLAČNIJA I KIŠOVITIJA OD PROSJEČNE, PRETEŽNO JAKO NEPOVOLJNA ZA ZRIOBU, BERBU I PRIJEVOZ PLODINA, TE SJETVU PŠENICE

Jesen 1980. bila je dijelom svježija, oblačnija i kišovitija od prosječne, pretežno jako nepovoljna za zriobu, berbu i prijevoz plodina, te sjetvu pšenice.

JESEN (IX—XI) 1980. bila je u prvoj polovini rujna i studenoga hladna; u početku, sredinom i krajem slabo sunčana; sredinom listopada i u prvoj polovini studenoga jače kišovita; u početku, sredinom i krajem studenoga sa snježnim pokrivačem na tlu. Još nepovoljnijom za poljoprivredu bilo je kišovito, hladno i slabo sunčano proljeće zbog kojega je jako kasnila proljetna sjetva, a smanjenje topline i insolacije u vegetacijskom razdoblju odrazilo se na vegetaciju koja je osjetno kasnila. Prema tome, vremenske prilike u većem dijelu ove jeseni nisu pogodovale zriobi i berbi jesenskih plodina poslije kojih većinom dolazi pšenica, te je njezina sjetva osjetno zakasnila i podbacila.

Sl. 1. Srednje dekadne temperature zraka 1981. godine u Osijeku u usporedbi s višegodišnjim prosječnim vrijednostima

Fig. 1 Mean temperatures recorded in Osijek in the decade ending 1981 in comparison with average temperatures recorded over a period of several years.

U listopadu i studenom u Slavoniji je palo oko 150—250 mm oborina (u drugim krajevima SRH i znatno više). Berba kukuruza počela je sredinom listopada (seljaci su berbom započeli u drugoj polovini listopada, intenzivnije tek u I dekadi studenoga), s vlagom zrna i do 40%, te njegovim velikim lomom pri kombajniranju. Stoga što nije bilo dovoljno slobodnih površina sjetva pšenice odvijala se sporo. U početku joj je smetala zasušenost tla, a onda kiše i vlažno tlo.

Studeni je u prvoj polovini i krajem bio jako hladan, s povremenim snijegom i čestom kišom, što je sve otežalo pa i posve onemogućilo poljoprivredne radove i sjetvu pšenice. Onemogućeno je kretanje mehanizacije po polju koje je bilo jako izgaženo od traktora i prikolica. Učinjeni su ogromni napor da se zaostali poslovi privedu kraju. Hladno vrijeme usporilo je nicanje posijanog sjemena.

ZIMA 1980/81. BILA JE JAKO HLADNA, S DOSTA SNIJEGA

ZIMA (XII—II) 1980/81. bila je većim dijelom jako hladna i snježna, jedna od rijetko hladnih. Rano je počela i kasno svršila, dugo je trajala.

Hladnih dana (s $T_{min} \leq 0^{\circ}C$) bilo je od XI 1980. do III 1981. godine, npr. u Osijeku 81. Snježni pokrivač zadržao se na tlu u XI mjes. 3—6 dana, XII 19, I mjes. 19—23, veljači 9—12, i ožujku 1 dan (u Osijeku ukupno 56 dana). Oborina je zimi izmjereno oko 130—150 mm.

Prosinac je u prvoj polovini (krajem mjeseca, a osobito u I dekadi) jako hladan, ali sa snijegom na tlu. U drugoj dekadi bio je nešto topliji i kišovit.

Hladno vrijeme i snijeg, a onda kiše i previše vlažno tlo, većinom su onemogućili nastavak sjetve pšenice. Ona je ove jeseni jako dugo potrajala. U ZO Osijek zasijano je 117 288 ha (od toga 67 693 ha ili 80% na društvenom i 49 595 ha ili 75% na individualnom sektoru). Neki poljoprivredni kombinati stajali su znatno ispod 80%. Izuzevši 1974, ovo su dosad najmanje zasijane površine u jeseni u ovoj regiji. Slična njoj bila je još i ona iz 1972. kada je društveni sektor zasijao 71% od plana, a u 1974. 59%.

Siječanj je bio hladan. Temperatura zraka (srednja dnevna) dosta je oscilirala i bila većinom prilično ispod prosječne. Temperatura tla (u površinskom sloju) kretala se većinom oko 0°C. Snijeg se zadržao na tlu 19—23 dana. Oborina (većinom od snijega) je izmjereno 30—50 mm, ponegdje i više. Tlo je bilo smrznuto te se većinom nije moglo orati (poslije kukuruza). Pšenica je u prvoj polovini mjeseca bila bez snježnog pokrivača.

Veljača je bila dosta suha, u prvoj polovini i blaga, sa snijegom na tlu u oko trećini mjeseca (9—12 dana). Minimumi su padali do -6°C, ponegdje i niže, osobito pri tlu. Hladnih je dana bilo 22—24, a studenih 0—3. Temperatura tla se kretala u površinskom sloju oko 0°C. Oborina je izmjereno u istočnom dijelu regije 25—30 mm, u zapadnom 40—50.

Vegetacija je zbog dosta niskih temperatura bila u mirovanju. Pšenica je bila nejednolična, u fazi busanja ili 1—3 lista, ali bilo je oranica na kojima još nije bila niti nikla. Njezino stanje bilo je pretežno nezadovoljavajuće jer je dosta usjeva bilo nepoptunih, sa slabijim sklopom, niskog rasta, žute boje, s izmrzlim vrhovima lišća i znakovima iznurenosti. Poslije otapanja snijega na nekim površinama trpjela je od suviše vlage.

PROLJEĆE JE BILO U POČETKU KIŠOVITO, A ONDA PRETEŽNO SUHO, S POVREMENIM ZAHLAĐENJIMA

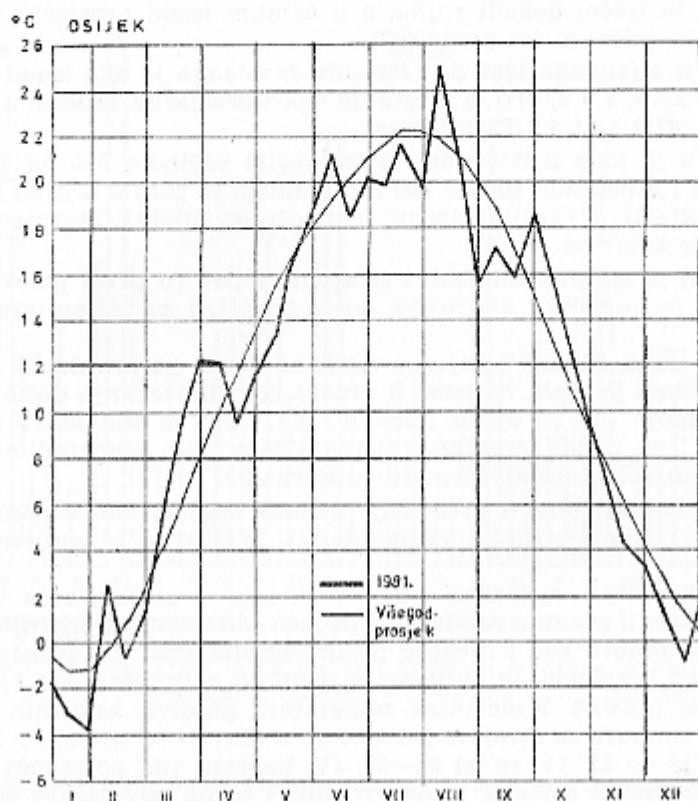
PROLJEĆE (III—V) bilo je pretežno suho (IV, u istočnoj Slavoniji i V), dok mu je početak (1. i 2./III) bio kišovit; u početku (III i 1./IV) i krajem (2. i 3./V) toplo, a sredinom (2. i 3./IV i 1./V) hladno; sredinom (3./III, te 1. i 2./IV) sunčano a krajem (V) pretežno oblačno. Njegova srednja temperatura zraka iznosila je blizu 11,5°C.

Usprkos navedenom, ovogodišnje proljeće bilo je u prosjeku toplije od hladnog prošlogodišnjeg čak za oko 2,5°C!

Sunce je ovog proljeća sijalo 550—600 sati. Ono je imalo 170—260 sati sunca više nego slabo sunčano prošlogodišnje proljeće.

Oborina je palo dosta u ožujku (od 60 pa sve do 150 mm), vrlo malo u travnju, u istočnom dijelu regije i u svibnju. U istočnoj Slavoniji ukupno je u travnju i svibnju izmjereno samo 50—60 mm, a u sva ova tri proljetna mjeseca većinom 130—180 mm (u donjoj Posavini i zapadnom dijelu regije 200—250 mm; u proljeću prošle godine u ovoj regije palo je 220—300 mm).

Ožujak je bio neuobičajeno topao i kišovit. Temperatura zraka (srednja dnevna) tijekom skoro cijelog mjeseca (od 6. III) bila je osjetno iznad prosječne. Maksimalna temperatura kretala se od 6-og između 15 i 20°C. Druga dekada bila je blizu 4°C, a treća oko 4,5°C iznad prosječne. Bio je to nagli skok iz zime u proljeće. Poslije dosta suhe veljače, u prve dvije dekade ožujka, pale su u većini mjesta obilne kiše.

Sl. 2. Prosječno srednje dnevno trajanje slijanja sunca po dekadama 1981. godine u Osijeku u usporedbi s višegodišnjim prosječnim vrijednostima
 Fig. 2 Average mean daily duration of sunshine in the Osijek area by decades (up to 1981) in comparison with average figures recorded over a period of several years.

Jače zatopljenje i pretežno obilne kiše u prve dvije dekade ožujka doveli su do istovremenog naglog topljenja snijega u nizinskim i planinskim krajevima, porasta vodostaja rijeka i podzemnih voda, te do mjestimičnih poplava. Voda zbog toga nije mogla otjecati iz poljskih kanala, nego se vraćala na oranice, a kako se nije mogla odvesti s nižih poplavljenih terena, tu je prčinila dosta štete (došlo je do prorjeđenja sklopa i plješina). Najviše šteta bilo je u Vojvodini, a u Slavoniji u komunama županja, Sl. Brod, N. Gradiška, Đakovo i Valpovo.

Kiše i vlažno tlo onemogućili su poljoprivredne radove u većem dijelu ožujka pa je sjetva ranih proljetnih usjeva zakasnila i podbacila. Toplo i sunčano vrijeme u III dekadi pogodovalo je rastu kultura koje su konačno krenule. Nedostajalo je mineralnih gnojiva za njihovu prihranu.

VEGETACIJSKO RAZDOBLJE 1981. bilo je vrlo promjenljivo u svima meteorološkim elementima.

Srednja temperatura zraka ovog razdoblja iznosila je prosječno oko 17,2 do 17,5°C. Ona je bila iznad prosječne u ožujku, I dekadi travnja, lipnja

i kolovoza, te trećoj dekadi rujna, a u ostalim ispod prosječne, osobito u trećoj dekadi kolovoza (za preko 4°C).

Sunce je sijalo oko 1350 do 1400 sati. Insolacija je bila iznad prosječne u 3/III, 1. i 2/IV, 1. i 2/VIII, a u ostalim ispod prosječne, osobito u 1/V, 2/VI, 1. i 2/VII, 3/VIII, te 1. i 2/IX mjeseca.

Oborina je palo u istočnom dijelu regije većinom 320 do 370 mm, a u srednjem i zapadnom 400 do 500 mm. Mnogo je palo u ožujku i lipnju, a malo u (veljači), travnju, svibnju (u istočnom dijelu), srpnju, te u prve dvije dekade kolovoza.

Travanj je bio pretežno suh i relativno topao (u prvoj polovini i u dijelu druge, povremeno i vjetrovit), dosta povoljan za poljoprivredne radove.

Poslije duge, hladne i snježne zime, od 6. III pa sve do 16. IV (skoro 1,5 mj.) vladalo je toplo vrijeme. U drugoj polovini travnja došlo je do dva jača zahlađenja (od 17. do 20. i 28—30. IV). Mraz je dne 20. IV u poljima, udolinama i na nižim terenima pričinio dosta štete vinogradima, voćnjacima i povrtnjacima u najvećem dijelu Hrvatske.

Poslije obilnih kiša u prve dvije dekade ožujka, one su većinom izostale od 20. III pa sve do 24. IV (35 dana). U travnju je izmjereno 25—55 mm.

Poljoprivrednim radovima smetale su kiše u ožujku, suša u travnju, hladno vrijeme u početku proljeća i dva jača zahlađenja u travnju. Suho tlo otežavalo je radove kao i nicanje posijanog sjemena, djelovanje mineralnih gnojiva i herbicida, te kultivaciju poniklih okopavina. Iza ratila dizali su se oblaci prašine. Nedostatak mineralnih gnojiva, zaštitnih sredstava i rezervnih dijelova za strojeve još više su otežavali tu situaciju. Nešto kiše palo je od 18 do 22. IV, te od 24—29. IV. Usprkos tim poteškoćama sjetva kasnijih okopavina svršena je na vrijeme, i to na povećanim površinama (i na onim koje nije uspjelo u jesen zasijati pšenicom).

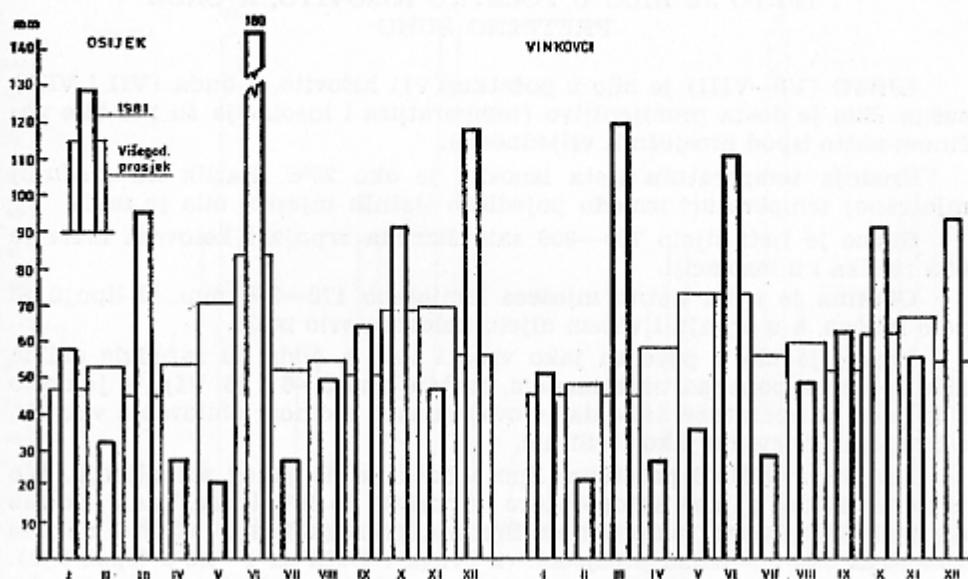
Sjetva šećerne repe svršena je većinom u prvoj polovini travnja (osim na nižim terenima). Poslije kiše sva je nikla i popunila sklop. Herbicidi su na nju slabo djelovali zbog suše pa su se u njoj počeli širiti korovi.

Kukuruz je sijan krajem travnja i početkom svibnja. Njegovom klijanju i nicanju smetalo je suho tlo te hladno vrijeme u jednom dijelu travnja.

Stanje pšenice nije bilo zadovoljavajuće, osobito one kasno sijane, na slabijim tlima, većinom one sa seljačkih oranica, na površinama gdje se duže zadržavala voda i sl. U tom mjesecu počela je prelaziti u vlatanje. Bila je neujednačena, na mjestima neishranjena. Jako je zaostala u razvoju te počela žutjeti zbog izostanka kiša, jačeg površinskog isušivanja tla i pokorice. Osjećala je potrebu za prihranom i vlagom. Mineralna gnojiva i herbicidi slabo su djelovali što nije bilo dobro, pogotovo u vlatanju. Poslije kiša u trećoj dekadi počela se popravljati.

Svibanj je u početku (2—7. V) bio hladan, a onda umjereno topao (uz nekoliko zahlađenja), sa smanjenom insolacijom (osobito u I dekadi), pretežno suh (kao i IV) u istočnom dijelu regije.

Oborina je u svibnju palo od 20 pa sve do 110 mm. Malo je palo u većem dijelu istočne Slavonije (pretežno 20—40 mm), a više u Posavini, srednjoj i zapadnoj Slavoniji (50—110 mm).

Sl. 3. Mjesečne količine padalina u Osijeku i Vinkovcima 1981. godine u usporedbi s višegodišnjim prosječnim vrijednostima (iz razdoblja 1931—1960)
Fig. 3 Monthly precipitation in Osijek and Vinkovci recorded in 1981 in comparison with average figures recorded during the thirty year period 1931 — 1960.

Od 6. V pa sve do 5. VI (mjesec dana) u istočnoj Slavoniji praktično skoro nije ni bilo kiše (a temperatura je krajem svibnja i početkom lipnja jako porasla). U travnju i svibnju skupa je u istočnoj Slavoniji palo samo 50—60 mm oborina. Jačih kiša, značajnijih za poljoprivrednu proizvodnju, u istočnoj Slavoniji praktično nije bilo od 20. III pa sve do 5. VI (kroz 77 dana ili preko 2,5 mj.).

Iako je suho tlo pravilo poteškoće pri njegovoj pripremi za sjetvu, suho vrijeme ipak je omogućilo da se na vrijeme ostvari povećani plan proljetne sjetve kasnijih proljetnih usjeva.

Šećerna repa je dugo nicala pa je bila prorijedena sklopa i neujednačena (a prilično je i preorano). Zbog slabog djelovanja herbicida u suhom tlu ili na gruboj brazdi bila je dosta zakorovljena pa se morala ručno okopavati u redovima i nadosijavati. Ranije sijana zatvarala je redove.

Kukuruz i suncokret većinom su bili posijani do kraja prve dekade svibnja. Usprkos zahlađenjima u travnju i svibnju, nikli su i razvili se relativno dobro.

Pšenica je počela klasati krajem prve ili početkom druge dekade, a onda je cvjetala i u trećoj dekadi punila zrno. U jeseni je ona bila većinom kasno posijana, a u rano proljeće pretrpjela je znatne štete od vode, pa su joj sklopovi bili rijetki. Zaostala je u porastu i ostala niska. Nedostatak hraniva mogao se zapaziti i na njezinoj boji. Bila je različita od table do table. Najlošija je bila kasno sijana u sjeveroistočnim krajevima (gdje je palo najmanje oborina).

I LJETO JE BILO U POČETKU KIŠOVITO, A ONDA PRETEŽNO SUHO

LJETO (VI—VIII) je bilo u početku (VI) kišovito, a onda (VII i VIII) sušno. Bilo je dosta promjenljivo (temperatura i insolacija su mu bile većinom nešto ispod prosječnih vrijednosti).

Srednja temperatura ljeta iznosila je oko 20°C. Razlik au srednjoj mjesečnoj temperaturi između pojedinih ljetnih mjeseci bila je mala.

Sunce je ljeti sijalo 700—800 sati. Između srpnja i kolovoza mala je bila razlika i u insolaciji.

Oborina je u tri ljetna mjeseca izmjereno 170—260 mm. U lipnju je palo mnogo, a u srpnju i većem dijelu kolovoza vrlo malo.

Lipanj je bio u početku jako vruć i suh, a onda su zaredale obilne kiše (praćene ponekad nevremenom, osobito dne 5—6 i 16. VI), te je došlo i do pada temperature, tako da je ovaj mjesec većinom obilovao s vlagom, a temperature su mu jako oscilirale.

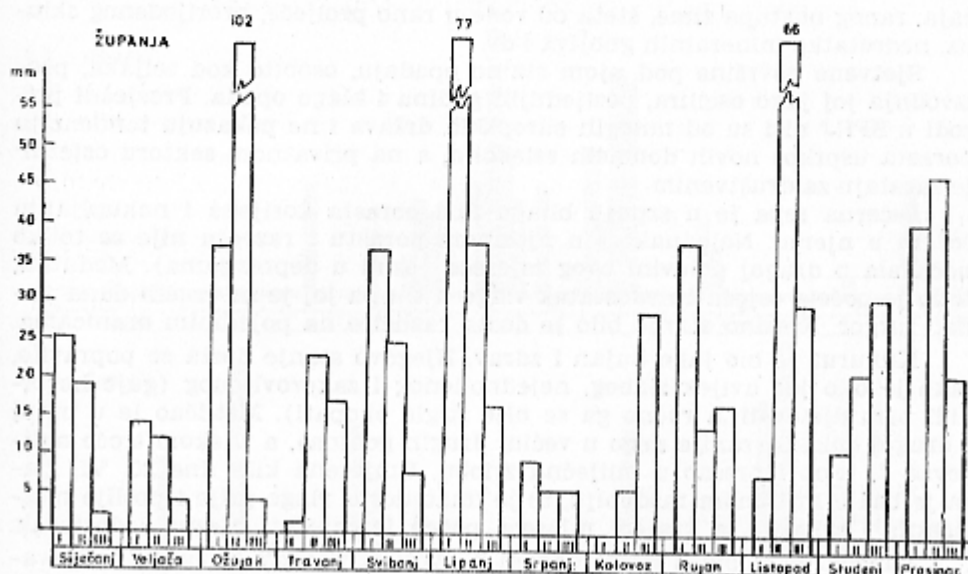
Krajem svibnja i početkom lipnja došlo je do jakog zatopljenja. Bio je to nagli skok u ljeto. Temperature su porasle do 30°C i više. Tada je došlo do jačih kiša i pada temperature. Srednja dekadna temperatura I dekade bila je za oko 2,5° iznad prosječne (a druga i treća za 1—1,5°C ispod nje). Sunce je sijalo 230—250 sati. Insolacija je u drugoj dekadi bila osjetno ispod prosječne. Oborina je palo od 90 pa sve do 180 mm.

Za vrijeme izostanka kiša u svibnju i početkom lipnja usjevi su bili zastali u rastu, a tlo je ispucalo. Poslije obilnih kiša u lipnju voda je ostala ležati neko vrijeme na nižim terenima, od čega je trpjela osobito repa. Ozimi ječam, pšenica i uljana repica bili su plegli od nevremena. Kiše su usporile zriobu pšenice i repice, doprinijele punjenju njihovog zrna i spriječile prisilnu zriobu. Kiše i velika vlaga tla su, međutim, otežale poljoprivredne radove i pomogle širenju korova, dok je kultivacija okopavina bila sve teža zbog zatvorenosti sklopa. Inače su kiše u lipnju — poslije njihovog izostanka u travnju i svibnju — dobro došle za sve kulture (gdje voda poslije njih nije ostala ležati na površini ili dovela do jače zakorovljenosti usjeva). One su aktivirale mineralna gnojiva i omogućile snažan rast svih ratarskih kultura.

Šećerna repa bila je jako zarasla u korov, jer herbicidi nisu dovoljno ni dobro djelovali, pa se posao morao ručno obavljati. Imala je prorijeden sklop i bila neujednačena. Njezino stanje bilo je među najgorim od svih ratarskih kultura. Poslije obilnih kiša na nižim terenima u depresijama stajala je voda, od koje je mnogo trpjela. Napadale su je lisne uši i trulež korijena, a počela se javljati i cercospora. Poslije kiša naglo je razvila lišće, a onda je počela razvijati i korijen. Krajem prve i početkom druge dekade zatvorila je redove, u trećoj dekadi i međuredove, te se njezino stanje znatno popravilo.

Kukuruz se slabo razvijao u travnju i svibnju zbog nedostatka vlage u tlu. Naglo je krenuo i znatno se popravio poslije obilnih kiša u lipnju, iako su učestale kiše prekidale njegovu kultivaciju i prihranu.

Suncokret je bio u početku mjeseca dosta neujednačen i zakorovljen. One su mu pomogle te je naglo porastao, bujno se razvio i zatvorio redove. Krajem mjeseca počeo je cvjetati.

Sl. 4. Količine padalina po dekadama 1981. u Županji

Fig. 4 Precipitation in the Županja area by decades (up to 1981).

Dne 16. VI nevrjeme je povaljalo žitarice, osobito ozimi ječam, manje pšenicu i repicu, na mjestima i duhan, pa grašak, krumpir, kukuruz, otrešlo dosta plodova voćaka, lomilo grane drveća i dr.

Srpanj je bio pretežno suh, relativno svjež i nedovoljno sunčan.

Temperatura zraka (srednja dnevna) jako je oscilirala kao i u lipnju (kroz 21 dan ili 2/3 mjeseca bila je ispod prosječne). U I dekadi bila je za oko 1,8°C, a u III za 2,3°C (srednja mjesečna za 1,6°C) ispod prosječne. Sunce je sijalo oko 260 sati. Insolacija je bila u drugoj i osobito u prvoj dekadi znatno ispod prosječne. Oborina je izmjereno od samo 15 pa do 80 mm. Manje je palo u istočnom, a više u srednjem i osobito zapadnom dijelu regije.

Vremenske prilike pogodovale su žetvi pšenice, jarog ječma i zobi, te prašenju strništa.

Žetva pšenice počela je većinom početkom srpnja. Ona je bila prekinuta jedino dne 4. VII (te 20. VII gdje nije bila do tada svršena, a svršena je većinom u vrlo kratkom roku od svega 10 do 15 dana). Spremala se pretežno bez dosušivanja. Sjetva je u jeseni podbacila za oko 20%, a dobrim dijelom kasno je obavljena. Usjevi su bili dosta rijetkog sklopa, ponešto zakorovljeni, na mnogim površinama nedovoljno i nepravodobno prihranjeni. Stoga su njezini prirodni i proizvodnja bili ove godine nezadovoljavajući, osobito kod kasno sijane, dok joj je kvaliteta bila dobra (ona u mnogome ovisi o vremenskim prilikama).

Do podbačaja pšenice ove godine došlo je dakle iz više razloga: zbog nepovoljnih vremenskih prilika u jeseni 1980, kasne berbe kukuruza (poslije kojega ona većinom i dolazi), kasne sjetve, njezinog osjetnog podba-

čaja, ranog nastupa zime, šteta od vode u rano proljeće, prorijedenog sklopa, nedostatka mineralnih gnojiva i dr.

Sjetvene površine pod njom stalno opadaju, osobito kod seljaka, proizvodnja joj jako oscilira, posljednjih godina i blago opada. Prosječni prirodni u SFRJ niži su od mnogih europskih država i ne pokazuju tendenciju porasta usprkos novih domaćih selekcija, a na privatnom sektoru osjetnije zaostaju za društvenim.

Šećerna repa je u srpnju bila u fazi porasta korijena i nakupljanja šećera u njemu. Nejednakost u njezinom porastu i razvoju nije se toliko uočavala u drugoj polovini ovog mjeseca (osim u depresijama). Međutim, tada je počela osjećati nedostatak vlage u tlu pa joj je za vrućih dana padao turgor. Njezino stanje bilo je dosta različito na pojedinim oranicama.

Kukuruz je bio jako bujan i zdrav. Njegovo stanje dosta se popravilo, iako je bilo još uvijek slabog, nejednoličnog i zakorovljenog (gdje herbicidi nisu djelovali, a ručno ga se nije stiglo okopati). Metličao je u prvoj i drugoj dekadi (ranije nego u većini drugih godina), a tijekom treće nalijevao je zrno i prešao u mliječnu zriobu. Umjerena kiša dne 20. VII pala je baš u kritičnom razdoblju, te je imao dosta vlage prije i poslije metličanja i svilanja, a krajem mjeseca počeo je osjećati njezin nedostatak.

Suncokret je bio u prvoj dekadi u cvatnji, tijekom druge u nalijevanju zrna i mlijećnoj zriobi, a krajem treće počeo je ulaziti u voštanu. Bio je bujan, zdrav i nije polegao. Njegovo stanje bilo je jako dobro.

Kolovoz je u prvoj polovini (a osobito u I dekadi) bio topao, a u drugoj svjež; u prve dvije dekade suh i sunčan, a u trećoj kišovit, s malo sunca.

Sunce je u tom mjesecu sijalo oko 250—260 sati. Insolacija je bila u prve dvije dekade iznad, a u trećoj dosta ispod prosječne.

Prve dvije dekade su bile suhe. Poslije dugog pretežno sušnog razdoblja kiše su počele padati od 22. VIII. Jače kiše nije bilo od 25. VI pa sve do 21. VIII (kroz 58 dana ili skoro 2 mj.). U spomenutom razdoblju od ta 2 mjeseca u većem dijelu istočne i srednje Slavonije palo je većinom samo 30—40 mm oborina. Od 22. do 29. VIII je izmjereno 30—80 mm. Time je prekinuto 2-mjesečno ljetno sušno razdoblje iz srpnja i kolovoza.

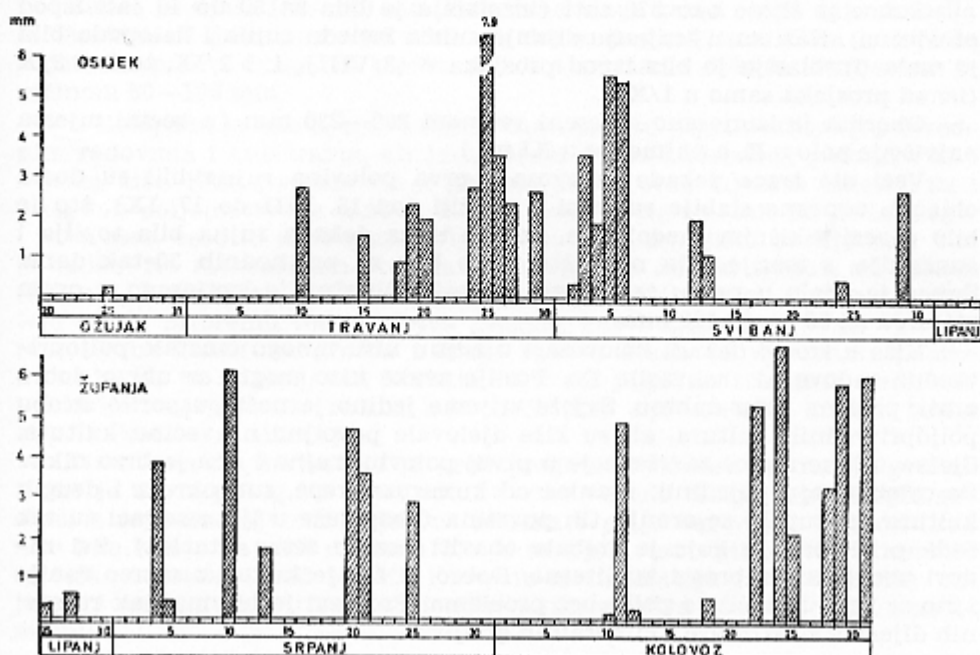
Zbog dugog izostanka jače kiše i dosta visokih temperatura tlo se bilo jako isušilo i ispucalo.

Velika vrućina i nedostatak vlage u tlu utjecali su nepovoljno na sve kulture, a osobito na kukuruz, repu, povrće, trave i postrne usjeve, posebno na slabijim tlima, slabo gnojenim i obrađenim, lakšim, pjeskovitim, na višim položajima, proljetnom oranju, gdje je palo jako malo kiše itd.

Poslije prvih umjerenih kiša početkom treće dekade tlo je navlaženo što je utjecalo na njegovu lakšu i kvalitetniju obradu, dok je njihovo djelovanje na poljoprivredne kulture bilo različito.

Šećerna repa je za sušnog razdoblja zastala u rastu, slabo razvijala korijen i gubila turgor preko dana, osobito gdje je palo jako malo kiše. Kiše u III dekadi utjecale su na porast korijena i lišća, ali se početkom rujna počela vaditi.

Kukuruz je za sušnog razdoblja jako trpio od nedostatka vlage, osobito kasnije vegetacijske grupe i u gušćem sklopu. Bio je raznolik. Potpalo se i na mjestima počeo sušiti (od tla prema gore), te prijevremeno dozrijevati. Na pijescima je pregorio. U gušćim sklopovima izgubio je i do dvije tre-

Sl. 5. Gornji dijagram: količine padalina u sušnom razdoblju 20. ožujka do 4. lipnja 1981. u Osijeku.
Donji dijagram: količine padalina u sušnom razdoblju 20. ožujka do 4. lipnja 1981. godine u Županji

Fig. 5 Upper diagram: precipitation recorded during the drought period March 20 — June 4, 1981 in the Osijek area.
Lower diagram: precipitation recorded during same period in the Županja area.

čine lisne mase. Kiša mu je ipak dobro došla na većini površina, a od slabe pomoći bila je onomu koji je izgubio lisnu masu. Najviše koristi od nje imali su kasniji hibridi koji su sačuvali lišće. Krajem mjeseca počele su se brati ranije grupe sjemenskog kukuruza. I silažni kukuruz se počeo spremati.

JESEN 1981. BILA JE VEĆIM DIJELOM POVOLJNA ZA POLJOPRIVREDNE RADOVE

Vremenske prilike u jeseni (IX—XI) 1981. su bile dosta promjenljive. Listopad je bio u Slavoniji dosta kišovito, te dijelom nepovoljan za sjetvu. Vegetacija je ranije svršena pa je berba jesenskih plodina obavljena na vrijeme, što je pomoglo da se i sjetva pšenice obavi uspješno i dobrim dijelom u povoljnom agrotehničkom roku.

Srednja temperatura jeseni iznosila je oko 11,5°C (bila je oko prosječne). Ona je bila iznad prosječne u 3/IX, te 1. i 2/X, a ispod prosječne u (3/VIII) 1. i 2/IX (u ostalim dekadama oko prosječne).

Sunce je sijalo oko 370 sati (insolacija je bila za 30 do 40 sati ispod prosječne). Razlika u trajanju sijanja sunca između rujna i listopada bila je mala. Insolacija je bila ispod prosjeka u (3/VIII), 1. i 2/IX, te 2. i 3/X (iznad prosjeka samo u 1/XI).

Oborina je izmjereno u jeseni većinom 200—230 mm (u većini mjesta najviše je palo u X, a najmanje u XI mj.).

Veći dio treće dekade kolovoza i prva polovina rujna bili su dosta oblačni, odnosno slabije sunčani i svježiji (od 18. VIII do 17. IX), što je bilo u vezi s kišnim razdobljem, dok je treća dekada rujna bila toplija i sunčanija, s manje kiša nego što je to bilo za prethodnih 30-tak dana. Sunce je sijalo u rujnu samo oko 150 sati. Oborina je izmjereno u ovom mjesecu od 50 pa do 160 mm.

Kiše u trećoj dekadi kolovoza i u rujnu nisu mnogo ometale poljoprivredne radove ni raskvasile tlo. Poslije svake kiše moglo se ubrzo dobro orati, pa i na veću dubinu. Svježije vrijeme jedino je nešto usporilo zrloubu poljoprivrednih kultura, ali su kiše djelovale povoljno na većinu kultura. Sjetva uljane repice završena je u prvoj polovini rujna i ona je brzo nikla. Po oslobađanju pojedinih oranica od kukuruza, repe, suncokreta i drugih kultura pristupalo se oranju tih površina (zbog suše u ljetu seljaci su tek sada prišli oranju koje je trebalo obaviti poslije žetve žitarica). Svi radovi obavljani su brzo i kvalitetno. Dobro je što je kukuruz sazreo ranije i što se repa izvlačila s polja bez problema. Problem je bio manjak rezervnih dijelova za strojeve i mineralnih gnojiva.

Suncokret je požet većinom krajem druge dekade. Trulež glavica bila je nejednolično proširena, ali nje je bilo znatno manje nego u Vojvodini. Prirodi su mu u Slavoniji stoga bili znatno bolji nego u Vojvodini, iako su dosta varirali od sela do sela, od oranice do oranice.

Šećerna repa je povećala težinu, dok joj je digestija pala na oko 14,5%. Vađenje repe i berba kukuruza vršili su se intenzivno s namjerom da se iskoristi lijepo vrijeme i površine pod njima što prije oslobode za sjetvu pšenice.

Kukuruz je u većem dijelu rujna još vegetirao. Sazreo je ranije nego drugih godina, a brati se počeo u drugoj polovini rujna. Vlaga zrna kretala mu se od 27—32%. Kvaliteta zrna bila je dobra.

Sjetva ranih jesenskih usjeva svršena je većinom u prvoj polovini rujna pod vrlo povoljnim uvjetima. Oni su brzo nikli jer je vlage u tlu bilo dovoljno.

Listopad je bio većim dijelom relativno topao, u većem dijelu Slavonije i dosta kišovit.

Temperatura zraka (srednja dnevna) bila je najvećim dijelom (74%) osjetno iznad prosječne (kretala se većinom od 19—5°C, srednje dekadne vrijednosti u I dekadi od 15,5—16,5°C, drugoj od 12—12,5°C i trećoj od 9,5—10,5°C, srednja mjesečna od 12,5—13°C, te je bila za 1—1,5°C iznad prosječne, a I dekada čak za oko 3°C iznad). Maksimalna se kretala od 6° ili 8°C pa do 27°C. Najviša je bila u I dekadi. Toplih dana je bilo 3—4, a s mrazom 2—4. Minimalna temperatura kretala se od 13°C do nule (najniža je bila u posljednjoj dekadi). Temperatura tla (u površinskom sloju na 5 cm) bila je viša u prvih 13 dana, a onda je pala. Kretala se od 4—24°C. Srednje dekadne vrijednosti u I dekadi iznosile su oko 16°C, drugoj blizu 13°C i trećoj oko 10°C (srednja mjesečna oko 13°C).

Sunce je sijalo 130—140 sati. Relativna vlaga zraka (sred. mj.) iznosila je 78—83%. U dolinama rijeka bilo je dosta magla i rosa. Kiša je padala početkom prve i druge, te sredinom i krajem treće dekade. Izmjereno je većinom 50—100 mm.

U listopadu je bilo lijepih i toplih dana koji su pogodovali poljoprivrednim radovima i kulturama, ali je u većem dijelu žitornog područja bilo i dosta kiše. Kiše i vlažno tlo u jednom dijelu ovog mjeseca ometali su i prekidali poljoprivredne radove. Bržem sušenju tla smetale su česte magle i jake rose, osobito u dolinama rijeka. Gaženje zemljišta poslije kiša bilo je veliko. Na raskvašenim oranicama ostajali su duboki tragovi od kotača traktora, kombajna i prikolica, ponekad ispunjeni vodom. Sve je to ometao dobru pripremu tla za sjetvu pšenice, kao i samu sjetvu, pa vađenje repe, berbu kukuruza, grožđa i druge radove. Kada su vremenske prilike i stanje tla to dozvoljavali koristio se svaki pogodan trenutak, radilo se i u dvije smjene, neki radovi i po noći (kao npr. duboko oranje, berba klipa kukuruza za siliranje).

Plan jesenske sjetve bio je prenapregnut u odnosu na ranije godine. Tome je išlo u prilog što je kukuruz sazreo znatno ranije nego drugih godina, a repa se najvećim dijelom izvlačila s polja bez većih teškoća (kad nije bilo kiše). Najveći problem bio je manjak rezervnih dijelova, osobito za teške traktore iznad 100 KS i uvozu mehanizaciju (ali i domaću), dijelom i pogonskog goriva, kao i mineralnih gnojiva (po količini i asortimanu).

Sjetva je počela desetak dana ranije nego drugih jeseni (da bi se izbjegli kasniji rokovi i stoga što sorte I kvaliteta razreda traže raniju sjetvu). Većoj, bržoj i boljoj sjetvi pšenice pogodovala je i rana žetva uljane repice, konoplje, suncokreta, vađenje repe, berba ranih hibrida kukuruza i dr.

U listopadu je posijano pšenice na društvenom sektoru 64% i individualnom 68%.

Vlaga i temperatura u većem dijelu mjeseca pomogli su većinom brzom klijanju i nicanju posijanog sjemena, te rastu ozimina.

Berba kukuruza i vađenje repe obavljali su se intenzivno za povoljnih dana, u nastojanju da se iskoristi lijepo vrijeme, kao i da se oslobode površine za sjetvu pšenice (a oni su najvažniji predusjevi za nju). Ove godine berba kukuruza obavljena je u znatno povoljnijim uvjetima nego prethodne. U tom mjesecu sazrele su sve grupe hibrida. Dosta povoljna temperatura kroz veći dio listopada, a i jeseni, ubrzala mu je zriobu i pomogla u sniženju vlage zrna, pa i u berbi (kombajniranju), iako je za kiša i raskvašenosti zemljišta, osobito u drugoj dekadi, bilo prekida i zastoja. Nije polegao ni bio polomljen. Zrno mu se toliko osušilo da ga je za siliranje trebalo ponekad i vlažiti. Prirodi su mu bili dobri po količini i kvaliteti, osobito na društvenom sektoru, s obzirom na dugu ljetnu sušu (umjerenu kišu ipak je dobio u kritičnom razdoblju!). I rana sjetva u proljeće je doprinijela njegovom ranijem sazrijevanju i dobrim prirodima.

Šećerna repa se intenzivno vadila za lijepih dana, a sporo i teško za kišnih (s visokim odblicima na nečistoću). Izvoz repe i kukuruza su otežali razrovani poljski putovi. Njihovo izvlačenje obavljalo se većinom teškim traktorima, koji su ionako nedostajali za oranje i pripremu tla za sjetvu, gdje bi bili dobro došli. Relativno visoke temperature u dijelu listopada od-

razle su se nepovoljn ona veće količine uskladištene repe. Kako drugo tretiranje protiv cercospore većinom nije izvršeno, došlo je do retrovegetacije i gubitka. Podbacila je u prirodu po 1 ha i kvaliteti (digestiji). Ljetna suša odrazila se nepovoljno osobito kod nje. U tom mjesecu povadeno je na društvenom sektoru 72%, na privatnom oko 82%.

Dubokog oranja je obavljeno na društvenom sektoru blizu 58 000 ha (58% od plana). Ono je bilo u znatnom zaostatku zbog drugih hitnijih poslova.

Uljana repica i sjemenska šećerna repa bile su jako bujne. Pogodovale su im dotadašnje pretežno povoljne vremenske prilike.

Berba grožđa počela je punim zamahom na oba sektora početkom tog mjeseca. Napala ga je silva pljesan što je tražilo ubrzanu berbu da bi se spriječili veći gubici. Prirodi su mu bili niži nego prethodne godine.

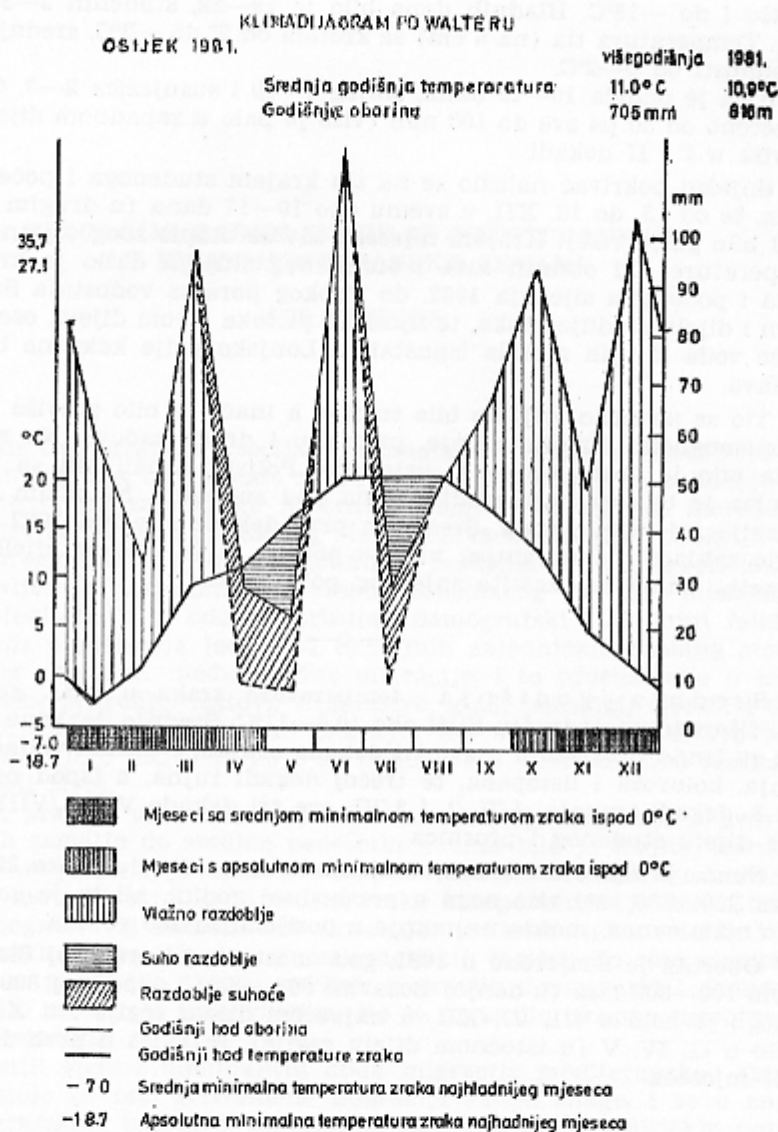
Studen je u pogledu temperature bio jako promjenljiv, s malo oborina u većem dijelu mjeseca, povoljan za poljoprivredne radove.

Temperatura zraka (srednja dnevna) jako je oscilirala, osobito od 13—24. XI. Kretala se od 0—14°C. Srednje dekadne vrijednosti u I dekadi iznosile su 6,3—7°C, a u II i III 3,5—4°C (srednja mjesečna 4,3—5°C, te je bila za 1,3—1,8°C ispod prosječne. Ona je ispod prosjeka bila u sve tri dekade. Maksimalna temperatura kretala se od 2—22°C. Unimalna je padala na —2° do —6°C (pri tlu na —5° do —10°C). Hladnih dana je bilo 10—16. Temperatura tla kretala se u terminima motrenja od 1—15°C. Srednje dekadne vrijednosti u I dekadi iznosile su 7—8°C, a u II i III oko 4°C (srednja mjesečna oko 5°C, te je bila oko 1,5°C ispod prosječne). Sunce je sijalo 80—90 sati. Kiša je padala (preko 1 mm) svega 5—6 dana, a izmjereno je od 40—70 mm, u većini mjesta 50—60 mm (manje nego u listopadu). Najmanje je palo u prve dvije dekade. Snijega je bilo na tlu u istočnoj Slavoniji dne 30-og, a u srednjoj i zapadnoj 28—30. XI.

Veći dio studenoga bio je povoljan za poljoprivredne radove (berbu i izvoz kukuruza, repe, sjetvu pšenice, duboko oranje). Za rad je korišten svaki pogodan trenutak. Poslije kiša u III dekadi uvjeti za rad bili su nepovoljni. Tijekom studenoga poljoprivredni radovi bili su pri kraju, pa tako i izvršenje povećanog plana sjetve pšenice. Do 23. XI bilo je zasijano na društvenom sektoru 78884 ha (94%) i individualnom 66404 ha (97,3%). Berba kukuruza i repe većinom je bila svršena. Društveni sektor je do 23. XI zasijao 105586 ha (96%) jesenske sjetve.

Toplo vrijeme i u dijelu tog mjeseca pogodovalo je klijanju i nicanju posijanog sjemena, te rastu ozimih usjeva. Pšenica je bila u fazi od nicanja do 3 lista, pa i busanja, visine do desetak cm, već prema vremenu sjetve. Većinom je dobro nikla i imala zadovoljavajući sklop. Ona koja je bila ranije sijana bila je bujna i pokrila tlo, dok ona sijana u studenom do kraja ovog mjeseca nije bila nikla. Ozimi ječam bio je u busanju, dobro razvijen, pokrivaio je tlo.

Kukuruz je većinom bio pobran u studenom. Prirod i kvaliteta su mu bili dobri. Vlaga zrna nije mu bila visoka pa se mogao spremati i u čardake bez opasnosti od kvarenja. Poslije kiše prijevoz kukuruza i osobito repe po razrovanim poljskim putovima bili su jako otežani. To se obavljalo teškim traktorima koji bi bili dobro došli za oranje (zbog nedostatka rezervnih dijelova takvih je bilo u kvaru još od proljeća oko 25—30%).

Šećerna repa je povučena i izvežena u šećerane. Prosječna digestija iznosila joj je svega oko 14,82%, a iskoristivost 11,945%.

Uljana repica i sjemenska šećerna repa bujno su se razvile.

Prosinac je bio većim dijelom relativno blag, s učestalim kišama i snijegom, te dosta oborina.

Temperatura zraka (srednja dnevna) bila je kroz 2/3 mjeseca oko ili iznad prosječne. Kretala se 8,5° do -5,5°C. Srednje dekadne vrijednosti u I i III dekadi iznosile su 1,5—2°C, a u drugoj -0,4° do -1°C. Maksimalne

su se kretale od 17° do -3°C . Minimalne su padale i na -10° do -11°C , pri tlu i do -15°C . Hladnih dana bilo je 19—22, studenih 2—3 i ledenih 1—2. Temperatura tla (na 5 cm) se kretala od 7° do -3°C , srednje dekadne vrijednosti od $0-2^{\circ}\text{C}$.

Kiša je padala 10—13 dana, snijeg 7—10 i susnježica 2—3. Oborina je izmjereno od 80 pa sve do 160 mm (više je palo u zapadnom dijelu regije), najviše u I i II dekadi.

Snježni pokrivač nalazio se na tlu krajem studenoga i početkom prosinca, te od 13. do 18. XII, u svemu oko 10—17 dana (u drugim krajevima SRH bilo ga je više). Krajem mjeseca sav se otopio zbog osjetnog porasta temperature. Od obilnih kiša i otopljenog snijega došlo je krajem prosinca i početkom siječnja 1982. do visokog porasta vodostaja Save u gornjem i dijelu srednjeg toka, te njezinih pritoka u tom dijelu, osobito Kupe, pa se voda iz njih morala ispuštati u Lonjsko polje kako ne bi došlo do poplava.

Tlo se na neko vrijeme bilo smrzlo, a inače je bilo previše vlažno, što je onemogućilo duboko oranje, prihranu i druge radove. Na nižim terenima bilo je dosta vode i u usjevima. Poljski kanali bili su puni vode. Pšenica je bila za najhladnijih dana pod snijegom. Na nižim položajima opasnija joj je bila voda. Sredinom prve dekade siječnja 1982. osjetno je nagio zahladilo, slabi snijeg nije ju pokrio, te je tijekom cijelog siječnja ivelacija ostala bez zaštite snježnog pokrivača.

Srednja godišnja temperatura zraka u 1981. god. iznosila je u žitorodnom području SRH oko $10,6-11^{\circ}\text{C}$. Srednje dekadne vrijednosti bile su iznad prosječnih u sve tri dekade ožujka, I dekadi veljače, travnja, lipnja, kolovoza i listopada, te trećoj dekadi rujna, a ispod prosječnih u 2. i 3. dekadi travnja, 1/V, 2. i 3/VI, sve tri dekade VII, 3/VIII, 1. i 2/IX, te u dijelu studenog i prosinca.

Sunce je sijalo na većini stanica od skoro 1900 do preko 2000 sati. To je za 250—380 sati više nego u prethodnoj godini, ali ta je godina imala jako malo sunca, možda najmanje u posljednjih 100 godina.

Oborina je izmjereno u 1981. god. u istočnoj i srednjoj Slavoniji pretežno 700—800 mm (u donjoj Posavini 800—900) i zapadnoj 800—1000 mm. Mnogo je palo u III, VI, XII, u najvećem dijelu regije i u X mjesecu, a malo u II, IV, V (u istočnom dijelu regije), te VII i u prve dvije dekade VIII mjeseca.

MIGRACIJE RADNE SNAGE IZ MEDITERANSKIH U IZVANMEDITERANSKE ZEMLJE

ZORAN ROCA

Ključne demografske i socijalno-ekonomske osobine stanovništva mediteranskih zemalja međusobno su veoma različite. Svakom pokušaju njihova svodenja na zajedničke nazivnike nameću se ozbiljni metodološki problemi jer su osobine današnjeg stanovništva ove regije refleksija značnih intraregionalnih i intranacionalnih raznolikosti u biogeofizičkim i općim povijesnim uvjetima društveno-ekonomskog razvoja. Međutim, u čitavom Mediteranu je odavno prisutan demografski i razvojni fenomen koji i danas predstavlja jednu od temeljnih zajedničkih osobina stanovništva ovog prostora: međunarodne migracije, i to prvenstveno u izvanmediteranska područja. Ratovi, siromaštvo, glad, politički, vjerski i drugi razlozi stoljećima su prisiljavali značajni dio stanovništva čitave regije na preseljavanje u područja koja su nudila veće šanse za bržu realizaciju nada u bolji život.

Tipovi, pravci i obim migracija. Glavno obilježje migracija iz svih mediteranskih zemalja do sredine pedesetih godina bilo je trajno, transkontinentalno iseljavanje, prvenstveno u Sjevernu i Južnu Ameriku te Australiju. Sama po sebi šarolika, »mediteranska komponenta« je značajno doprinijela bogatstvu i raznolikosti današnjih društveno-ekonomskih i kulturnih karakteristika tih glavnih imigracijskih žarišta. Za sâm Mediteran, međutim, to je značilo trajan gubitak u pravilu demografski i ekonomski najvitalnijih struktura stanovništva, što je umanjilo ukupne razvojne potencijale pojedinih zemalja.

Pedesetih godina dominantni oblik migracije mediteranskog stanovništva postale su tzv. privremene migracije radne snage, i to u znatno užem geografskom prostoru. Zavisno od ekonomskih ili političkih potreba ili prilaka 50-ih i 60-ih godina, međunarodne migracije radne snage općenito,¹ a mediteranskog stanovništva u Srednju i Sjevernu Europu osobito, postale su jedan od značajnih čimbenika koji su oblikovali sadašnju demografsku, ekonomsku, socijalnu, kulturnu, pa i političku situaciju zemalja imigracije i emigracije. U ukupnoj međunarodnoj migraciji u Srednju i Sjevernu Europu glavne zemlje-izvoznice radne snage su mediteranske zemlje, osobito Alžir, Grčka, Italija, Maroko, Španjolska, Tunis, Turska

¹ Procjenjuje se da su od svršetka drugog svjetskog rata do prve polovine sedamdesetih godina međunarodne migracije u Europi obuhvatile oko 30 milijuna ljudi.

i Jugoslavija. Glavne zemlje — uvoznice radne snage su, osim Francuske,² mahom izvanmediteranske: Austrija, Belgija, Zapadna Njemačka, Nizozemska, Švicarska i Švedska.

Pravci i obim migracija radne snage među ovim zemljama uvjetovani su osim općih međusobnih razlika u ponudi i potražnji radne snage, odnosno u razinama ekonomske razvijenosti, također i povjesnim i/ili novijim ekonomskim, političkim i kulturnim odnosima među njima, te geografskim položajem. Tako je, na primjer, najviše migranata iz Italije prema Švicarskoj i zemljama EEZ-a, iz Jugoslavije, Grčke i Turske u Zapadnu Njemačku i Austriju, iz Alžira, Maroka, Tunisa i Španjolske u Francusku i Belgiju.

I zemlje prijema i zemlje odljeva radne snage u početku su se vrlo liberalno odnosile prema ovoj pojavi. Radnici su sklapali ugovore na određeno vrijeme (obično na 1—2 godine) i pretpostavljalo se da će se većina njih vratiti u svoju zemlju po isteku ugovora. Pretpostavljalo se, nadalje, da će povratnike ubrzo zamijeniti drugi radnici koji žele ostvariti planiranu uštedevinu, potrebnu za osnivanje kućanstva ili otvaranje malog poduzeća u domovini. Naglašavala se ekonomska korist od »migracijske trgovine« i za zemlje izvoznice (olakšanje problema nezaposlenosti, i osiguranje deviznog priliva) i uvoznice radne snage. Međutim, krajem 60-ih godina postalo je jasno da umjesto takve privremene rotacije dolazi do dugoročnijeg preseljavanja stanovništva, i to ne samo radne snage već sve više i njihovih obitelji. Radnika-povratnika sve do početka sedamdesetih godina bilo je znatno manje od emigranata.³

Naftna kriza, međunarodni financijski problemi s jedne strane, a pad proizvodnje, sve veća nezaposlenost domaće radne snage i rezultirajući socijalni i politički problemi u zemljama-uvoznicama radne snage iz Mediterana s druge, 1973. i 1974. bile su razlog donošenju jednostrane odluke o restrikcijama na priliv stranaca. Zemlje izvoznice radne snage su stoga, a i zbog uviđanja sve brojnijih i težih negativnih demografskih, ekonomskih i socijalnih učinaka odliva radno sposobnog kontingenta stanovništva po vlastiti razvoj, počele uvoditi politiku snažnijeg privlačenja i društveno-ekonomske reintegracije povratnika.

Takva situacija zahtijevala je određeniju međunarodnu suradnju u oblasti migracija radne snage. Tako je u sklopu OECD-a od 1973. proradio »Sistem stalnog praćenja migracija« (SOPEMI) koji kroz godišnja nacionalna izvješća zemalja prijema i odljeva radne snage pruža sve solidniju osnovu za analizu trendova u pravcima, strukturama i efektima ovih migracija, te za formulaciju primjerenih nacionalnih migracijskih politika u funkciji realizacije razvojnih interesa.⁴

U najznačajnijim europskim zemljama prijema iz osam najznačajnijih mediteranskih zemalja emigracije, 1974. bilo je nešto više od 4 milijuna radnika a 1979. oko 3,4 milijuna. Ovo smanjenje od —15% međutim

2) Premda je mediteranska zemlja, Francusku ćemo ovdje također ubrajati u zemlje imigracije mediteranske radne snage jer, prvo, iz Mediterana je dvije trećine ukupne strane radne snage (s Portugalcima čak devet desetina), i drugo, najveći je dio stranih radnika u sjevernom dijelu zemlje koji u ekonomskom pogledu ima tipična obilježja industrijske Srednje Europe.

3) Osim procjena za pojedine zemlje imigracije i emigracije, nema pouzdanih statističkih podataka o smjerovima i strukturi migracija iz mediteranskih zemalja za šezdesete godine.

4) Do sada su, međutim, znatno sadržajnije i iscrpnije bili izvještaji iz zemalja prijema nego zemalja porijekla.

ne umanjuje važnost Mediterana kao »rezervoara radne snage« za industrijsku Europu sedamdesetih godina. Naime i 1974. (prijelomne godine u pogledu uzlaznog trenda u obimu imigracije iz većine mediteranskih zemalja) i 1979 (za sada posljednjoj temeljito statistički obrađenoj godini kroz SOPEMI), mediteranski udio je predstavljao znatnu većinu u ukupnoj stranoj radnoj snazi zemalja imigracije (1974: 70,5%; 1979: 60,9%). Austrija, Zapadna Njemačka i Švicarska, a 1979. i Nizozemska, imale su od 70 do gotovo 100% mediteranske u ukupnoj stranoj radnoj snazi (Tabele 1 i 2).

U ukupnom smanjenju od 620 tisuća radnika u razdoblju 1974—1979. pojedine mediteranske zemlje su vrlo različito sudjelovale. Najveće smanjenje odliva bilo je u Grčkoj (—34%) i Španjolskoj (—30%), slijede Jugoslavija, Italija i Alžir (oko —20%), dok je pojačan odliv iz Maroka (+30%) i Tunisa (+10%), prvenstveno u Francusku, a iz Turske (+2%) podjednako u gotovo sve europske zemlje imigracije.

Sve restriktivnija imigracijska politika u zemljama Europe s jedne strane, a još uvijek prisutni »potisni čimbenici« koji utječu na emigraciju radne snage iz mnogih mediteranskih zemalja s druge strane, uvjetovali su proces postupnog ponovnog dobijanja na vrijednosti transoceanskih pravaca emigracije (Tabela 5). Naime, premda je u prosjeku za čitav Mediteran ova vrsta emigracije još uvijek znatno manjeg obima od emigracije u europske zemlje, ona je prema kraju 70-ih godina u mnogim mediteranskim zemljama postajala sve značajnija komponenta u ukupnoj emigraciji. Tako je, na primjer, u Grčkoj 1979. obim transoceanske emigracije postao izjednačen s onim u Europi a u Turskoj ga je čak višestruko nadmašio. U obje ove zemlje, kao i u više ostalih (npr. Italija, Španjolska, Jugoslavija), zabilježeno je da sve više dobija na vrijednosti Latinska Amerika, te dijelovi Afrike i Azije kao novih destinacija mediteranskih emigranata.

Osobine migranata. Značajne su različitosti u pogledu osobne motivacije, socijalno-ekonomske strukture i položaja emigrantske radne snage među mediteranskim zemljama. Iz nekih zemalja (na pr. Španjolska, Italija, Grčka) većina ih potječe iz ruralnih i/ili ekonomski slabije razvijenih regija s višim stopama demografskog rasta od nacionalnog prosjeka. Ti su emigranti pretežno nekvalificirana radna snaga. Iz drugih zemalja (npr. Turska, Jugoslavija) dominira radna snaga iz urbaniziranih ili razvijenijih područja, no i ovdje postoje razlike u pogledu kvalifikacijske strukture i društveno-ekonomskog položaja⁵ prije odlaska u inozemstvo.

Dvije su osnovne zajedničke osobine za većinu migranata iz svih mediteranskih zemalja. To su prvenstveno muškarci u mlađoj radno-sposobnoj dobi (20—35 god.), kojima se proporcionalno trajanju boravka u inozemstvu postupno pridružuju članovi obitelji. Kod većine nacionalnosti 1979. je u prosjeku na jednog radnika otpadao više no jedan član obitelji (Tabela 3).

U pogledu položaja radne snage u zemljama prijema za sve nacionalnosti zajednička dominantna karakteristika je mala socijalna pokret-

5) U razdoblju 1964—1990. iz Turske je otišlo oko 314 tisuća kvalificirane i 540 tisuća nekvalificirane, najviše nezaposlene radne snage. Iz Jugoslavije je do sredine 70-ih god. polovina radnika napustila posao u potrazi za većom zaradom u industrijskoj Europi.

ljivost i napredak, a sve to kako zbog subjektivnih motiva (što brža zarada i ušteda, pa makar i na poslovima koji zahtijevaju niže kvalifikacije), tako i zbog objektivnih uvjeta zapošljavanja. One uglavnom, naime, imaju ulogu »tampon zone« u strukturi ponude i potražnje radne snage u zemlji prijema, posebno pak za grane i radna mjesta koja su im domaći radnici s vremenom gotovo sasvim »prepustili« jer odgovaraju »inferornijem« društvenom položaju.

Pozitivni i negativni učinci migracija. Ključnim pozitivnim efektom emigracije radne snage za privredu mediteranskih zemalja smatraju se transferi uštedenih deviza iz zemalja prijema. U mnogim zemljama devizne doznake radnika predstavljaju značajne stavke u prihodovnoj strani mahom velikih negativnih bilanci u međunarodnoj razmjeni. I ovdje su, međutim, znatne razlike među pojedinim zemljama u pojedinim razdobljima (Tabela 4). U razdoblju 1974—1979. ukupno najviše u odnosu na sve ostale, a i iz godine u godinu sve više doznaka slali su Grči i Jugoslaveni. Doznake iz Turske i španjolske tek su 1979. dostigle veću vrijednost od one iz 1974. Razlike u ne samo apsolutnom broju radnika emigranata nego i u njihovoj strukturi među mediteranskim zemljama (a što se ogleda i u njihovom različitom ekonomskom, socijalnom i pravnom položaju u zemljama prijema) rezultiraju i različitim vrijednostima doznaka per capita radne snage u inozemstvu. S obzirom na najveći broj radnika u inozemstvu, a u odnosu na sve međusobno su najviše razlikovale Turska i Jugoslavija sa 2,6 odnosno 5,4 tisuće dolara po radniku u inozemstvu 1979. Te su godine, međutim, doznake predstavljale 33,4% cjelokupnog turskog izvoza i pokrivale čak 60,3% deficita vanjskotrgovinske razmjene. U Jugoslaviji su predstavljale 23,1% ukupnih prihoda i čak 50% ukupne štednje u zemlji.⁶ U španjolskoj ukupni devizni priliv od radnika migranata predstavlja samo oko 7% prihoda od međunarodne trgovine. U Grčkoj je, premda još uvijek značajan, zabilježen pad udjela transfera deviza u ukupnom prihodu od nerobne razmjene (1975: 27,7%; 1979: 22,2%).

Restrikcije na imigraciju u zemljama prijema počele su se negativno odražavati na priliv doznaka emigranata u neke zemlje porijekla (npr. u razdoblju 1974—1977. vrijednost doznaka u španjolsku i Tursku znatno je smanjena), a ovo će se s vremenom sve intenzivnije osjećati. Kada se dugoročno doseljenim radnicima pridruži još veći broj članova obitelji, te kada se dio radnika za stalno vrati kući (s tim da je novi odliv sve manji), ovo će važno vrelo čvrste valute usahnuti.

Čini se da su izravne i neizravne negativne posljedice odljeva radne snage na društveno-ekonomski razvoj u zemljama emigracije izraženije od pozitivnih efekata za nacionalnu privredu (priliv deviza od migranata). O pojedinim aspektima ovih efekata postoje različita pa i oprečna mišljenja. Do sada još nije bilo temeljitijih empirijskih istraživanja na nacionalnim razinama koja bi omogućila usporedbe na razini čitave mediteranske regije. Pretpostavku da ostvarivanje pozitivnih efekata ovisi o stupnju većeg ukupnog doprinosa migranata zemlji porijekla u odnosu na njihovu ulogu prije odlaska valjalo bi testirati tako da se na primjer

6) U razdoblju 1971—1977. doznake Jugoslavena bile su dvostruko veće nego prihodi od stranog turizma i pokrivale su gotovo 60% deficita trgovinske bilance. U pojedinim krajevima one danas čine okosnicu ukupnog bankarskog kreditnog sistema.

utvrde razine na kojima novčane doznake uspijevaju kompenzirati gubitke u proizvodnji (npr. zbog odljeva kvalificirane radne snage) bez nepovoljnih inflacijskih efekata, ili na kojima aktivnost povratnika dugoročno uspijeva nadoknaditi negativne efekte koji se javljaju kratkoročno. Sve izraženija pozitivna selektivnost emigracije (u demografskom i u pogledu kvalifikacije) u odnosu na interese zemalja prijema rezultira, posebno u mediteranskim zemljama čiji se razvojni planovi zasnivaju na ubrzanoj industrijalizaciji, zapošljavanjem radnika neprimjerene (niže) kvalifikacijske strukture, što se izravno odražava na produktivnost i opće tempo privrednog razvoja. Izravni troškovi su i sredstva uložena u obrazovanje radnika-emigranata. Nadalje, i ponašanje povratnika odražava proturječnost odnosa individualne motivacije za emigraciju i odlučivanje o načinu trošenja vani zaradenih sredstava s obzirom na nacionalne razvojne interese. »Usvojivši« određene norme industrijskih društava masovne potrošnje i nastojeći se samopotvrditi u lokalnoj sredini, povratnici nerijetko troše devize na uvoz trajnih potrošnih dobara umjesto da ih npr. ulažu u privredni razvoj svoje regije i doprinesu povećanju zaposlenosti. Pozitivnu selekciju pri emigraciji slijedi negativna selekcija pri povratku. Češće se vraćaju radnici s nižim kvalifikacijama, a znanja koja su eventualno stekli vani uglavnom ne odgovaraju dominantnim potrebama u zemlji. Povratnici nerijetko mijenjaju zanimanje te koriste uštedevinu za samostalnu aktivnost u privatnom sektoru što je često samo marginalno vezano za društveni interes. U vrijeme kako njihova izbjivanja, tako i po povratku, većina troškova društvene infrastrukture (stanogradnja, zdravstvo, obrazovanje), zasniva se na izdvajanjima iz dohotka zaposlenih u zemlji. Postoji i niz negativnih socijalnih efekata emigracije (koji također empirijski na nacionalnim, međunarodno usporedivim razinama još nisu preciznije utvrđeni). To su, na primjer, duža razdvojenost članova obitelji, ubrzanje procesa formiranja staralačkih domaćinstava, a posebno se zaoštava problem druge generacije — djece migranata, podvojene između zemlje prijema u kojoj se nedovoljno ili nikako ne uspijevaju adaptirati i zemlje porijekla roditelja.

Povratnici. Povratak emigranata od prijelomne 1973/74. sve je intenzivniji u većini mediteranskih zemalja. U razdoblju 1973—79. u svim je europskim mediteranskim zemljama emigracije radne snage bilo više povratnika od emigranata.⁷ Prosječno se godišnje vraćalo i po nekoliko desetaka tisuća radnika (Grčka: 26,2; Italija: 108,9; Turska, 1979: 91,8). Među njima ih je daleko najviše bilo iz Srednje i Sjeverne Europe (Tabela 5).

Socijalna i ekonomska integracija povratnika također se po uspješnosti razlikuje od zemlje do zemlje. To prije svega ovisi o izraženosti problema nezaposlenosti na nacionalnoj razini, privrednoj strukturi, te stupnju djelotvornosti nacionalne politike privlačenja povratnika (ako uopće postoji) u kombinaciji s bilateralnim sporazumima o povratnicima sa zemljama imigracije. Tako na primjer u Grčkoj, gdje je 1979. nezaposlenost

7) Za afričke i azijske zemlje Mediterana nema pouzdanih podataka. I za mnoge europske mediteranske zemlje podaci su oskudni ili međusobno teško usporedivi (zbog različitih definicija »povratnika«). U europskim zemljama imigracije prilično dobro se vodi evidencija odlazaka po godinama i nacionalnostima, ali se iz toga ne vidi da li se radi o definitivnim ili samo privremenim povratnicima u svoje zemlje, te da li se radi o mijenjanju zemlje imigracije (što je također nerijetko slučaj).

dosegla razinu od samo 2,2%, praktički se svi povratnici ubrzo zapošljavaju. S druge strane, u Turskoj, s vrlo visokim prirodnim prirastom stanovništva i stopom nezaposlenosti, povratnici još više otežavaju problem nezaposlenosti jer se mahom nastoje aktivirati u tercijarnom sektoru koji je već odavno disproporcionalno prezastupljen. Znatno manje kvalificiranih povratnika od emigranata u Jugoslaviji već niz godina doprinosi problemu nestašice radne snage za neka ključna zanimanja u industrijskom sektoru.

Do sada politika privlačenja povratnika u većini mediteranskih zemalja nije uspijevala postati sastavni dio planova društveno-ekonomskog razvoja na nacionalnoj ili regionalnoj razini. Mjere kojima su se pretežno nastojali privući povratnici bile su prvenstveno usmjerene na maksimizaciju deviznih transfera i korištenje uštedevine u vlastitoj zemlji. Na primjer, otvaranje privatnih deviznih računa, povoljni krediti na oročena devizna sredstva, više kamate na deviznu štednju, jeftinija plaćanja za devize itd. posljednjih su godina rezultirala naglim povećanjima vrijednosti doznaka (npr. Jugoslavija: 50% više 1979. u odnosu na 1977; Turska: preko 70% više 1979. u odnosu na 1978), no pitanje je u kojoj je mjeri ovo stimuliralo odluke o povratku u odnosu na odluke o produženju boravka vani u nastojanju da se zaradi još više deviza.

Posljednjih je godina došlo do potpisivanja mnogih bilateralnih sporazuma između zemalja prijema i emigracije o pomoći u organiziranom povratku i reintegraciji radnika migranata u domovinu. Na multilateralnom planu najinteresantniji je, između ostalih, projekt OECD-a »Eksperimentalni programi za povećanje zaposlenosti u izrazito emigracijskim regijama«. Cilj projekta je ubrzanje aktivnosti za otvaranje radnih mjesta u zemljama i regionima za migrante povratnike, uz korištenje sredstava, potencijala i participaciju radnika migranata, zemalja porijekla i zemalja prijema. U realizaciji projekta uključeni su Belgija, Francuska, Nizozemska, SR Njemačka, Švedska i Švicarska, te Grčka, Italija, Portugal, Španjolska, Turska i Jugoslavija.

Zaključak. S obzirom na predvidive ekonomske trendove u industrijskim zemljama Srednje i Sjeverne Europe ne može se pretpostaviti da će ponovno doći do intenziviranja imigracije iz mediteranskih zemalja. Konkurencija na svjetskom tržištu nametnula je temeljito mijenjanje ekonomske strukture industrijskih zemalja Europe. Orijentacija je na kapitalno i stručno intenzivne grane, na proizvodnju koja angažira manje radne snage, te na visokoorganizirane usluge. Mnoga radna mjesta koja su popunjavali radnici-migranti sve će se brže ukidati, a orijentacija potražnje će biti prema stručnoj radnoj snazi. Posao »plavih ovratnika« mijenja se u posao »bijelih ovratnika«. Ako za 10—20 godina dođe do intenzivnije potražnje strane stručne radne snage (zbog niskog fertiliteta sigurno dolazi do značajnog pada u potencijalu mladih domaćih radnika u industrijskim zemljama) u prvom će redu biti potrebni visokokvalificirani i dobroosposobljeni migranti i to dugoročno ili za stalno. U takvim uvjetima zemlje porijekla će se teško oslobađati viška radne snage i neće imati koristi od velikog priliva doznaka. Umjesto toga, biti će u opasnosti od gubitka prevelikog broja kvalificiranih radnika, dakle daljnjeg zaostajanja u razvoju i stvaranja još većih razlika na razni razvijenosti u odnosu na izvanmediteranske zemlje imigracije.

Duga tradicija emigracije iz Mediterana će se u skoroj budućnosti kvantitativno i kvalitativno bitno izmijeniti, ako ne i zamijeti. Kako međutim emigracija radne snage u industrijske zemlje (osim osobnih koristi dijelu migranata) u proteklom razdoblju nije bitno doprinijela poboljšanju privredne strukture i eliminaciji nezaposlenosti, očito je da većini mediteranskih zemalja predstoji razdoblje intenzivnog i sa stajališta valorizacije prirodnih i ljudskih resursa racionalnijeg društveno-ekonomskog razvoja. Ljudski kapital kojim raspolažu trebalo bi koristiti i razvijati prvenstveno vlastitim snagama. Tome bi mogla znatno doprinijeti intramediteranska suradnja.

Korištena literatura

- »L'emigrazione dal bacino Mediterraneo verso l'Europa industrializzata«, edited by Franco Angeli, Milano, 1976.
- OECD, Manpower and Social Affairs Committee; »Migration, Growth and Development«, Report of a Group of Independent Experts, MAS (78) 5, Paris, 1978.
- Mladen Vedriš, »Savremene migracije iz Jugoslavije u zemlje Zapadne Evrope«, *Jugoslavenski pregled*, broj 9, 1978.
- Hilde Wander, »The Role of International Migration in the changing Pattern of Economic, Social and Demographic Structure in Europe«, Kiel Institute of World Economics, September, 1978.
- W.R. Böhning, »International Migration in Western Europe: Reflections on the past Five Years«, *International Labour Review*, Vol. 118, No 4, July—August, 1979.
- Salustiano Del Campo, »El Retorno de los Emigrantes«, Working paper No. 18, Seminar on Demographic Research in Relation to International Migration, Buenos Aires, Argentina, 1974.
- W.R. Böhning, »Some Thoughts on Emigration from the Mediterranean Basin«, *International Labour Review*, Vol. 111, Geneva, 1975.
- Ivo Baučić, »International Migration as a Negative Factor of European Economic Integration«, Centre for Migration Studies, Zagreb, 1977.
- OECD, Continuous Reporting System on Migration (SOPEMI): 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980. Reports.
- Zoran Roca, »Demografske osobine mediteranskih zemalja s posebnim osvrtom na međunarodne migracije radne snage«, *Sredozemlje — zona sukoba i interesa supersila i blokova i zahtjev za pretvaranje Sredozemlja u zonu mira i sigurnosti*, Institut za zemlje u razvoju, Zagreb, 1980.

Tabl. 1. Radnici migranti iz mediteranskih zemalja u izvanmediteranskim zemljama — najjačim imigracijskim žarištima, 1974.

(u tisućama)

Zemlja imigracije Zemlja emigracije	Austrija	Belgija	Z. Njemačka	Nizozemska	Švedska	Švicarska	Ukupno	Francuska	Ukupno
Alžir	—	3.0	—	—	—	—	3.0	440.0	443.0
Grčka	—	6.0	223.0	2.0	8.0	5.0	244.0	5.0	249.0
Italija	2.0	70.0	405.0	10.0	3.0	306.0	796.0	230.0	1026.0
Maroko	—	30.0	14.8	23.0	—	—	67.8	130.0	197.8
španjolska	—	34.0	160.0	19.0	2.0	75.0	290.0	265.0	555.0
Tunis	—	—	10.6	1.0	—	—	11.6	70.0	81.6
Turska	29.0	10.0	585.0	33.0	2.0	14.0	673.0	25.0	698.0
Jugoslavija	166.0	3.0	495.0	9.0	23.0	23.0	719.0	50.0	769.0
UKUPNO	197.0	156.0	1893.4	97.0	38.0	423.0	2804.4	1215.0	4019.4
Ukupna strana radna snaga	229.0	230.0	2395.0	158.5	197.0	585.0	3794.5	1900.0	5694.5

Izvor: Prema podacima objavljenim u nacionalnim izvještajima zemalja prijema za OECD-ov »Sistem stalnog praćenja migracija« (SOPEMI) za 1974.

Izradio Z. Roca

Tabl. 2. Radnici migranti iz mediteranskih zemalja u izvanmediteranskim zemljama — najjačim imigracijskim žarištima, 1979.

(u tisućama)

Zemlja imigracije Zemlja emigracije	Austrija	Belgija	Z. Njemačka	Nizozemska	Švedska	Švicarska	Ukupno	Francuska	Ukupno
Alžir	—	3.0	3.5	—	0.2	—	6.7	361.0	367.7
Grčka	—	9.7	141.4	1.9	8.1	4.7	165.8	—	165.8
Italija	1.9	89.0	317.7	—	2.5	235.4	646.5	176.0	822.5
Maroko	—	31.3	16.6	29.2	0.5	—	77.6	181.0	258.6
španjolska	0.2	29.3	91.6	17.3	1.7	61.3	203.1	184.0	387.1
Tunis	—	4.2	10.3	1.1	0.3	—	15.9	74.0	89.9
Turska	27.3	19.0	564.9	42.3	5.2	18.3	677.0	36.0	713.0
Jugoslavija	117.7	2.8	372.4	8.0	25.0	27.9	553.8	43.0	596.8
UKUPNO	147.1	188.3	1518.4	99.8	43.5	347.6	2344.7	1055.0	3399.7
Ukupna strana radna snaga	175.2	310.1	2025.1	126.3	231.0	353.6	3221.3	1643.0	4864.3

Izvor: kao Tabela 1, za 1979.

Tabl. 3. Stanovništvo mediteranskih zemalja u izvanmediteranskim zemljama Evrope — najjačim imigracijskim žarištima, 1979.

(u tisućama)

Zemlja imigracije Zemlja emigracije	Belgija	Z. Njemačka	Nizozemska	Švedska	Švicarska	Ukupno	Francuska	Ukupno
Alžir	9.7	4.9	1.0	0.6	—	16.2	782.1	798.3
Grčka	24.3	296.8	4.3	16.6	87.8	429.8	—	429.8
Italija	287.0	594.4	21.9	5.1	428.1	1336.5	483.6	1820.1
Maroko	81.0	31.9	62.1	1.3	—	176.3	310.0	486.3
Španjolska	64.5	182.2	24.9	3.6	95.6	370.8	445.4	816.2
Tunis	—	20.7	1.9	0.9	—	23.5	183.8	207.3
Turska	59.4	1268.3	103.8	16.2	33.0	1480.7	92.8	1573.5
Jugoslavija	5.5	620.6	14.1	39.8	40.1	720.1	70.6	790.7
UKUPNO	531.4	3019.8	234.0	84.1	634.6	4553.9	2368.3	6922.2
Ukupno stranci	876.8	4143.8	441.3	424.1	883.8	6769.9	4124.3	10894.1

Izvor: kao Tabela 2.

Tabl. 4. Devizne doznake migranata u pet mediteranskih zemalja, 1974—1979.
(u milijunima USA dolara)

	1974.	per capita radnika	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	per capita radnika
Grčka	645	2580	743	803	924	984	1168	7036
Italija	753	726	979	1370	1412	—	—	—
Španjolska	1071	755	968	853	813	946	1034	2672
Turska	1425	2071	1300	983	982	983	1694	2376
Jugoslavija	1621	2105	1696	1878	2097	2899	3216	5386

Izvor: SOPEMI, 1979.

Tabl. 5. Emigracija i povratak stanovništva pet mediteranskih zemalja 1973—1979. i 1973—1979.

(u tisućama)

Zemlja God.	E m i g r a c i j a			P o v r a t a k			% razlike povratak/emigracija		
	Ukupno	u Europu	%	Ukupno	Iz Europe	%	Ukupno	Europa	Trans
Grčka									
1973.	27.5	15.1	55	22.3	—	—	—	—	—
1979.	11.1	4.6	41	17.3	—	—	—	—	—
% razlike	-59.6	-69.5	—	-22.4	—	—	—	—	—
1973—1979.	136.6	65.7	48	183.6	—	—	—	—	—
Italija									
1973.	123.3	103.0	84	125.2	101.8	81	1.5	—	+15.3
1979.	86.2	65.5	76	20.7	64.8	74	2.2	—	+12.6
% razlike	-30.1	-36.4	—	-29.6	-36.4	—	—	—	—
1973—1979.	674.6	527.6	78	760.6	607.2	80	12.7	+15.1	+1.9
Spa-									
njolska									
1973.	106.0	100.9	95	76.0	73.9	97	2.1	—	-58.8
1979.	17.2	13.0	76	39.7	39.0	98	0.7	—	-83.3
% razlike	-83.8	-87.1	—	-47.8	-47.2	—	—	—	—
1973—1979.	288.3	260.4	90	510.3	501.5	98	77.0	+92.6	-88.5
Turska									
1973.	135.8	134.3	99	—	—	—	—	—	—
1979.	23.6	4.9	21	91.8	—	—	289.0	—	—
% razlike	-82.6	-96.4	—	—	—	—	—	—	—
1973—1979.	232.6	173.2	74	—	—	—	—	—	—
Jugo-									
slavija									
1973.	—	115.0	—	—	25.0	—	—	—	—
1979.	—	35.0	—	—	40.0	—	—	—	—
% razlike	—	-69.6	—	—	+60.0	—	—	—	—
1973—1979.	—	297.0	—	—	387.0	—	—	—	—

Izvor: Prema podacima objavljenim u nacionalnim izvještajima zemalja emigracija za SOPEMI, 1973—1979.
Izradio Z. Roca